

УДК 658.152

Дідченко О.І., к.е.н., доцент
доцент кафедри економіки підприємства
Анатольєва Т.С.
магістр кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія
ep.zgia@gmail.com

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Дідченко О.І., Анатольєва Т.С. Фінансове забезпечення відтворення основних засобів. У статті розглянуто поняття «основні засоби», охарактеризовано процес відтворення основних засобів, визначені джерела фінансування відтворення основних засобів, а також надані пропозиції щодо необхідності оновлення основних засобів та їх удосконалення.

Дидченко О.И., Анатольева Т.С. Финансовое обеспечение воспроизводства основных средств. В статье рассмотрено понятие «основные средства», охарактеризован процесс воспроизводства основных средств, определены источники финансирования воспроизводства основных средств, а также предоставлены предложения по поводу необходимости обновления основных средств и их усовершенствования.

Didchenko O.I., Anatolyeva T.S. Financial support of the reproduction of fixed assets. The paper considers the concept of "fixed assets", described the process of reproduction of fixed assets, sources of funding replacement of fixed assets, and provided suggestions on the need to upgrade plant and equipment and to improve them.

Вступ: Розвиток виробництва є невіддільним від проблеми ефективного використання основних засобів та їх відтворення. Оскільки від раціонального вирішення цієї проблеми на підприємстві безпосередньо залежить фінансовий стан та конкурентоспроможність продукції на ринку.

Останнім часом це одне з основних питань подальшого економічного розвитку України. Це пов'язано з тим, що стан основних засобів на вітчизняних підприємствах різних форм власності на сьогодні вкрай незадовільним, оновлення матеріально-технічної бази виробництва здійснюється повільними темпами, впровадження нових технологій для багатьох підприємств досить проблематичне. Основна причина такого становища – недостатність фінансового забезпечення відтворення основних засобів, що і зумовлює необхідність акцентувати увагу на питаннях, пов'язаних з формуванням джерел фінансування відтворення основних засобів, у тому числі за допомогою інструментів державного регулювання. Оскільки від цього залежить не тільки ефективність діяльності суб'єктів господарювання, а й розвиток економіки країни в цілому.

Теоретичні та практичні аспекти підвищення ефективності капітальних вкладень та особливості формування основних засобів, їх функціонування й відтворення, висвітлені у роботах вітчизняних учених: В.Г. Андрійчука, Більського В.Г., Гайдуцького П.І., Дем'яненка М.Я., Дація О.І., Дзиковича В.Я., Корецького М.Х., Крисального О.В., Лобаса М.Г., Маліка М.Й., Мармуль Л.О., Мельника Л.Ю., Макаренка П.М., Плаксієнка В.Я., Саблука П.Т.

У науковій літературі останніх років теоретичним аспектам фінансового забезпечення основних засобів приділено значну увагу в роботах Поддєрьогіна А.М., Онисько С.М., Шматковської Т.О., Агрес О.Г., Доценко Н.С., Шевченко Н.І., Колеснік Я.В., Герасимчук М., Бурлака В., Галиця І. та інші.

Постановка завдання: Проаналізувати теоретичні аспекти, розглянути понятійний апарат та дослідити економічну сутність відтворення основних засобів та джерел їх фінансового забезпечення.

Результати дослідження: В науково-практичній літературі є два основних визначення основних засобів підприємства: основні фонди та основні засоби. Основні фонди – це засоби праці, що беруть участь у виробництві тривалий час (більше 365 днів), не змінюють своєї речовинної форми та переносять свою вартість на щойно виготовлений продукт частинами, в мірі їх зносу (шляхом амортизаційних відрахувань) [1, с. 227].

Відповідно до П(с)БО 7 «Основні засоби», основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [2].

Порівняння цих двох визначень показує, що вони не є тотожними та мають різну економічну сутність. У зв'язку з цим необхідно погодитися з думкою Утенкової К.О. [3], що термін «основні засоби» доцільно використовувати щодо майна та матеріальних цінностей, а термін «основні фонди» - відносно джерел утворення майна. Таким чином, доцільно процес відтворення розглядати стосовно поняття «основні засоби», оскільки саме воно передає матеріальну сутність.

Відтворення основних засобів — це процес безперервного їх поновлення у зв'язку з фізичним зносом або так званім «моральним» старінням, спричиненим науково-технічним прогресом, до настання повного фізичного спрацювання. Воно притаманне, перш за все, знаряддям праці й транспортним засобам.

В економічній літературі розрізняють просте та розширене відтворення.

Просте відтворення основних засобів здійснюється в тому самому обсязі, коли відбувається заміна окремих зношених частин основних засобів або заміна старого устаткування на аналогічне, тобто тоді, коли постійно відновлюється попередня виробнича потужність.

Розширене відтворення передбачає кількісне та якісне збільшення діючих основних засобів або придбання нових основних засобів, які забезпечують вищий рівень продуктивності устаткування [4, с. 256].

Тобто, за простого відтворення у кожному наступному циклі відбувається створення основних засобів у попередніх обсягах та з однаковою якістю. Джерелом фінансування заміни зношених основних засобів є нарахована сума амортизації. За розширеного відтворення кожного наступного циклу здійснюється кількісне та якісне зростання основних засобів. Джерелом фінансування таких змін є використання частини створеного додаткового продукту [4, с. 257].

Процес відтворення основних засобів має низку характерних ознак, зокрема [4, с. 256]:

- 1) основні засоби поступово переносять свою вартість на виготовлену продукцію;
- 2) у процесі відтворення основних засобів одночасно відбувається рух їхньої споживної вартості та вартості;
- 3) нарахуванням амортизаційних відрахувань здійснюється нагромадження в грошовій формі частково перенесеної вартості основних засобів на готову продукцію;
- 4) основні засоби поновлюються в натуральній формі протягом тривалого часу, що створює можливість маневрувати коштами амортизаційного фонду.

У процесі господарської діяльності колообіг основних засобів проходить три стадії [4, с. 256].

На першій стадії відбувається продуктивне використання основних засобів та нарахування амортизаційних відрахувань. На цій стадії основні засоби в процесі експлуатації зношуються й нараховується сума зносу. Вона є підставою для списання суми амортизаційних відрахувань на витрати після завершення процесу виробництва. На першій стадії колообігу основних засобів втрачається споживча вартість засобів праці, їхня вартість переноситься на вартість готової продукції.

На другій стадії відбувається перетворення частини основних засобів, які перебували в продуктивній формі, на грошові кошти через нарахування амортизаційних відрахувань.

На третій стадії в процесі виробництва відбувається поновлення споживчої вартості частини основних засобів. Це поновлення здійснюється заміною зношених основних засобів на нові за рахунок нарахованого зносу основних засобів.

Обіг основних засобів схематично можна представити таким чином (рисунок 1).

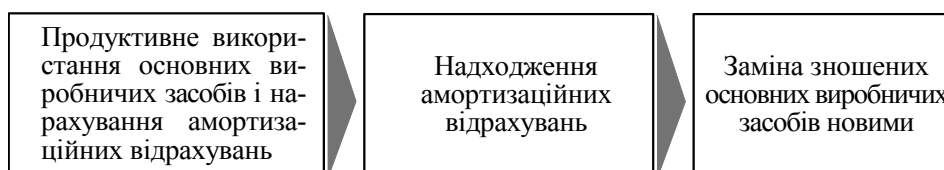

Рисунок 1. – Обіг основних виробничих засобів на підприємстві [4, с. 257]

Просте відтворення основних виробничих засобів може здійснюватися у двох формах:

- 1) заміна зношених або застарілих основних засобів;
- 2) капітальний ремонт діючих основних засобів [4, с. 256-257].

Капітальний ремонт - періодичне відшкодування нормального фізичного спрацювання конструктивних елементів основних засобів й максимально можливе відновлення первісних техніко-експлуатаційних параметрів шляхом повного розбирання об'єкта, що ремонтується, заміни спрацьованих деталей (вузлів) новими чи відновленими, його складання і короткого післяремонтного випробування [5, с. 111].

Основними прогресивними формами розширеного відтворення основних засобів можна назвати:

1) Технічне переоснащення діючого підприємства - здійснення відповідно до плану (програмою) його технічного розвитку без розширення існуючих виробничих площ комплексу заходів, що передбачають підвищення до сучасних вимог технічного рівня окремих ділянок, виробництва за рахунок впровадження нової техніки й технології, механізації та автоматизації виробничих процесів, модернізації застарілого та заміни спрацьованого устаткування.

2) Реконструкція діючого підприємства - здійснюване за єдиним проектом повне або часткове переоснащення виробництва. За необхідності можуть бути споруджені нові чи розширені існуючі допоміжні та обслуговуючі об'єкти. Реконструктивними вважаються також роботи з будівництва нових виробничих об'єктів замість тих, подальша експлуатація яких визнана недоцільною [5, с. 114].

Процес відтворення основних засобів потребує значного фінансового забезпечення. Колесник Я.В. розглядає джерела фінансування відтворення основних засобів у розрізі видів відтворення. За простого відтворення джерелом фінансування, з точки зору автора, є нарахована сума амортизації, за розширеного відтворення – використання частини створеного додаткового продукту, а також фінансових інструментів: кредиту, лізингу, інститутів спільного інвестування [6, с. 41].

Доценко Н.С., досліджуючи причини кризи відтворення основних засобів промисловості, визначає, що інвестування в економіку, в основі якого є самофінансування (амортизаційні відрахування та прибуток) є недостатнім і не може забезпечити достатніх темпів оновлення матеріально-технічної бази виробництва. Однією з серйозних проблем фінансового забезпечення відтворення основних засобів автор вважає інфляцію, тому що темпи дорожчання основних засобів більші за темпи накопичення джерел фінансування. Використання позикового капіталу для оновлення основних засобів у сучасних умовах автор також вважає недоцільним через його високу вартість [6, с. 41].

Шевченко Н.І. вважає, що реальними для підприємств джерелами фінансування відтворення основних засобів є власні джерела, банківські кредити та фінансування за рахунок лізингу, а основне власне джерело

поповнення фінансових ресурсів суб'єктів господарювання – прибуток [6, с. 41].

Поддєрьогін А.М. розглядає фінансове забезпечення відтворювального процесу як покриття відтворювальних витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються суб'єктами господарювання та державою. Тобто капітальні вкладення це і є фінансове забезпечення відтворення основних засобів [6, с. 40].

Можна погодитись із думкою Поддєрьогіна А.М., який вважає, що відтворення основних засобів – це процес безперервного їх поновлення, тим самим розкриваючи зміст категорії «поновлення» як поступового перенесення вартості та поновлення в натуральній формі, тобто вміщує в поняття «поновлення» характеристики простого та розширеного відтворення виробництва [7, с. 216].

Для визначення розміру капітальних вкладень на підприємстві складається бюджет капітальних витрат, тобто обрахунок запланованих витрат на капітальні вкладення. Бюджет капітальних витрат включає такі дані:

- первісну вартість усіх основних засобів на початок планового періоду;
- наявність невикористаних амортизаційних відрахувань на початок планового періоду;
- суму амортизаційних відрахувань, яка буде нарахована протягом планового періоду;
- орієнтовний підрахунок вартості устаткування, яке підлягає заміні або продажу протягом планового періоду;
- орієнтовну суму амортизаційних відрахувань на придбані основні засоби протягом планового періоду;
- вартість основних засобів та суму амортизаційних відрахувань, яка буде в підприємства на кінець планового періоду [4, с. 269].

Бюджет капітальних вкладень, як і календарний план, розробляється спочатку на наступний рік у розрізі кварталів, а потім у рамках наступного кварталу деталізується в розрізі місяців.

На підставі бюджету капітальних витрат приймають рішення щодо здійснення капітальних вкладень.

За складання бюджету капітальних витрат і здійснення капітальних вкладень, треба враховувати їхню структуру. Розрізняють технологічну та відтворювальну структури капітальних вкладень [4, с. 270].

Технологічна структура капітальних вкладень відображає співвідношення таких витрат: будівельні роботи; придбання устаткування, інструментів та інвентарю; монтаж устаткування; проектно-дослідні роботи; інші витрати.

Відтворювальна структура капітальних вкладень включає такі напрямки витрат: нове будівництво; технічне переоснащення та реконструкція діючих підприємств; розширення діючих підприємств; витрати на окремі об'єкти діючих підприємств [4, с. 271].

Поддєрьогін А.М. виділяє три групи джерел фінансування капітальних вкладень (відтворення основних засобів):

1) власні фінансові ресурси (кошти засновників підприємства, амортизаційні відрахування, кошти від продажу власного майна, кошти від передачі власного майна підприємства в оренду, заставу, використання внутрішніх ресурсів у будівництві);

2) централізовані фінансові ресурси (кошти державного бюджету та місцевих бюджетів, кошти державних позабюджетних фондів, кошти благодійних фондів);

3) залучені та позичені фінансові ресурси (довгострокові кредити комерційних банків, кошти від емісії та реалізації цінних паперів, іноземні інвестиції) [6, с. 40-41].

Не менш важливим власним джерелом фінансування відтворення основного капіталу є амортизаційні відрахування. Це джерело фінансування не оподатковується та зменшує величину оподаткованого прибутку підприємств, не потрібні додаткові витрати, пов'язані з мобілізацією цих коштів. Розмір амортизаційних відрахувань залежить від норм амортизації та балансової вартості основних фондів. У практичній діяльності підприємства застосовують різні методи нарахування амортизаційних відрахувань, при цьому дотримуючись амортизаційної політики держави. Методи амортизації дозволяють регулювати інвестиційні процеси, знижувати податкове навантаження на підприємство [7, с. 217].

Слід зазначити, що згідно з законодавством України, підприємства всіх форм власності мають право проводити щорічну індексацію балансової вартості груп основних засобів. Цей процес визначає дійсну вартість відтворення залежно від рівня цін і впливає на величину амортизаційних відрахувань [7, с. 217].

Відповідно до Податкового Кодексу України [8], нарахування амортизації здійснюється протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, який встановлюється наказом по підприємству при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), але не менше ніж визначено в пункті 145.1 і призупиняється на період його виводу з експлуатації (для реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання, консервації та інших причин) на підставі документів, які свідчать про виведення таких основних засобів з експлуатації).

Згідно з п. 145.1 ст. 145 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI (діє з 01.04.2011) представлена класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів і мінімально допустимі строки їх амортизації (таблиця 1.2)

Групи 1 – 9 основних засобів за цією класифікацією є аналогічними до груп основних засобів, що встановлені у пп. 5.1 п. 5 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби", затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 N 92 [2].

Суми амортизаційних відрахувань не підлягають вилученню з бюджету, а також не можуть бути базою для нарахування будь-яких податків та зборів.

Нарахування амортизації з метою оподаткування здійснюється підприємством за методом, визначеним наказом про облікову політику для складання фінансової звітності, та може переглядатися в разі зміни очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання [8].

Таблиця 1.2 – Класифікація груп основних засобів і мінімально допустимих строків їх амортизації [8]

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
група 1 – земельні ділянки	-
група 2 – капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
група 3 – будівлі,	20
споруди,	15
передавальні пристрої	10
група 4 – машини та обладнання	5
з них:	
електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2500 гривень	2
група 5 – транспортні засоби	5
група 6 – інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4
група 7 – тварини	6
група 8 – багаторічні насадження	10
група 9 – інші основні засоби	12
група 10 – бібліотечні фонди	-
група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи	-
група 12 – тимчасові (нетитульні) споруди	5
група 13 – природні ресурси	-
група 14 – інвентарна тара	6
група 15 – предмети прокату	5
група 16 – довгострокові біологічні активи	7

Слід зазначити, що безперервний процес виробництва потребує постійного відтворення фізично спрацьованих і технічно застарілих основних фондів. Необхідною умовою відновлення засобів праці в натуральній формі є поступове відшкодування їхньої вартості, яке здійснюється через амортизаційні відрахування [5, с. 107]. Тобто, амортизація має вагомe значення при відтворюванні основних засобів.

Висновки. Необхідність оновлення основних виробничих засобів за ринкових відносин визначається передусім конкуренцією товаровиробників. Саме конкуренція спонукає підприємства здійснювати прискорене списання основних виробничих засобів з метою нагромадження фінансових ресурсів для подальшого вкладання коштів у придбання більш прогресивного устаткування, впровадження нових технологій та іншого поліпшення основних виробничих засобів.

Розрізняти дві форми оновлення основних фондів – екстенсивну та інтенсивну. Екстенсивне оновлення характеризує темпи збільшення обсягу експлуатованих основних фондів. Інтенсивне оновлення передбачає заміну діючих основних фондів новими, більш ефективними. Проте процес виведення з експлуатації застарілих та спрацьованих основних фондів не можна ототожнювати з інтенсивним оновленням діючих засобів праці. Реальний господарський обіг охоплює не лише введення в дію нових і виведення з експлуатації спрацьованих фондів, а й передачу певної їхньої частини з балансу одного підприємства на баланс іншого.

Технічне переоснащення та реконструкція - прогресивні форми відтворення основних виробничих фондів діючих підприємств.

Здійснення реконструкції повинно забезпечити нарощування потенційної виробничої спроможності підприємства не стільки в результаті простого збільшення технічної складової, скільки за рахунок підвищення якісних параметрів знарядь і засобів праці.

Відмінна особливість технічного переоснащення полягає в тому, що при даній формі відтворення основних виробничих фондів оновлюється лише їх активна частина.

Модернізація є постійним фактором удосконалення техніко-технологічної бази підприємств та нарощування їх виробничих потужностей.

Підприємства повинні не тільки модернізувати основні засоби, але і максимально ефективно використовувати те, що є, адже ефективне використання основних фондів сприяє поліпшенню всіх техніко-економічних показників, у тому числі збільшенню випуску продукції, трудомісткості виготовлення і збільшенню прибутку.

Такі форми розширеного відтворення основних фондів і методи оновлення виробничого потенціалу підприємств є взаємозв'язаними елементами єдиного відтворювального процесу, які доповнюють один одного.

Важливе значення для підвищення ефективності виробництва має поліпшення технологічної структури капітальних вкладень за рахунок збільшення питомої ваги витрат на придбання активної частини основних виробничих засобів. Відтворювальна структура капітальних вкладень

оцінюється як прогресивна, коли в її складі збільшується питома вага витрат на технічне переоснащення та реконструкцію діючих підприємств.

Подальшого дослідження потребують питання структури джерел фінансування відтворення основних засобів у сучасних умовах та їх вплив на ефективність відтворення та використання основних засобів суб'єктів господарювання.

Список літератури:

1. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. – 2-ге видання – К.: Центр учбової літератури, 2006. – 448с.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: затв. наказом Мін-ва фінансів України від 27.04.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>
3. Утенкова К.О. Відтворення основних засобів та його фінансове забезпечення у сільському господарстві : Дис.канд.наук : 08.07.02, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, Харків. – 2006.
4. Фінанси підприємств: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 3-тє вид., перероб. та доп. - К.: КНЕУ, 2001. - 460 с., іл.
5. Економіка підприємства: Підручник / За заг.ред. С.Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб.та доп. – К.: КНЕУ, 2005. – 528с.,іл.
6. Євтушенко О.А. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення відтворення основних засобів [Текст] / О.А. Євтушенко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 2, Т. 2. – С. 39–42.
7. Агрес О.Г. Деякі аспекти щодо джерел фінансування для відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств [Текст] / О.Г. Агрес // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». Розділ: Фінансово-кредитна політика. – 2011 — N 21. – С. 216–218.
8. Податковий Кодекс України від 02.12.10 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102755.html

Ключові слова: основні засоби, знос, просте і розширене відтворення основних засобів, амортизація, капітальні вкладення.

Ключевые слова: основные средства, износ, простое и расширенное воспроизводство основных средств, амортизация, капитальные вложения.

Keywords: fixed assets, depreciation, simple and expanded reproduction of fixed assets, capital expenditures.

Надійшла до редакції 06.01.2013 р.